

Victoria Enkvist

Religionsfriheten sedd ur en konkav eller konvex lins

1 Inledning

I år fyller regeringsformen 40 år. Under dessa 40 år har en del förändringar skett i grundlagen men bestämmelsen om religionsfrihet har sett likadan ut sedan dess tillkomst 1974. Ur ett historiskt och formellt perspektiv har religionsfriheten i regeringsformen en särställning bland opinionsfriheterna. Den är till exempel en av de äldsta rättigheterna i Sveriges konstitutionella historia, även om rättigheten inte alltid har haft samma utformning som i den nuvarande konstitutionen.¹ Det är också den enda av de sex opinionsfriheterna i den nuvarande regeringsformen (RF) som är absolut, det vill säga, det är den enda opinionsfriheten som enligt RF 2 kap. 20 § inte går att begränsa.² Religionsfriheten är med andra ord unik bland opinionsfriheterna ur såväl ett formellt som ett historiskt hänseende, vilket är en anledning till att den är intressant att undersöka. Texten nedan bygger i vissa delar på min avhandling som jag försvarade i november 2013.

En fråga som är värd att ställa avseende religionsfriheten är om den formella och teoretiska juridiken stämmer överrens med hur friheten i fråga tillämpas i praktiken och vad friheten egentligen betyder? Eller, frågan är snarare om juridiken – som instrument för att skydda friheten – är användbar på vad en religiös praktik faktiskt innebär? Är det ett problem om friheten praktiseras på ett sätt, och juridiken inte är i samklang med utövandet? För att kunna besvara dessa frågor – om det överhuvudtaget

¹ Se bland annat regeringsformen från 1974 och 1809 års regeringsform. Det var dock först i 1974 års regeringsform som bestämmelsen blev absolut.

² Det framgår av RF 2 kap. 20 § e contrario.

går att besvara dem – krävs att bestämmelsens ordalydelse studeras närmare. Regleringen utgör grunden för den kommande diskussionen:

”Var och en är gentemot det allmänna tillförsäkrad religionsfrihet: frihet att ensam eller tillsammans med andra utöva sin religion.”

Att språket ger uttryck för berättarens inställning är ofrånkomligt. Det är därför viktigt att vara medveten om att språket och valet av ord styr vårt tänkande och vår argumentation. Lagstiftarens roll är att skapa normer och det gör den på olika sätt. Vilka glasögon som lagstiftaren har på sig påverkar hur verkligheten beskrivs och hur normerna som sätter ramarna för lagstiftningen utformas. En relevant fråga är därför om lagstiftaren – skaparen till religionsfriheten i 1974 års RF och tillämparen³ av samma bestämmelse – år 2014 har samma linser avseende religionsfriheten?

2 Olika tolkningsgrepp

Det kan tyckas banalt, men rättskällehierarkin och olika tolkningsmetoder bör nämnas i detta sammanhang. Ordalydelse-tolkning, det vill säga lagens bokstav är det som gäller framför de andra tolkningsmetoderna. Om det är en tydlig regel blir behovet av att konsultera andra rättskällor mindre. Men hur ser då en tydlig och klar bestämmelse ut? Kan inte alla ord tolkas på olika sätt? I fallet med religionsfriheten kan det vid en första anblick på bestämmelsen ifråga tyckas att ordalydelsen är tydlig. *Envar* har en *rätt* att *utöva* sin *religion*. Glasklart. Eller? Vid närmare eftertanke finns det ett antal obesvarade frågor. Vad kan ordet *religion* anses omfatta och vad betyder *utöva* i det här sammanhanget?

Ordalydelsen i 2 kap. 1 § p. 6 ger intryck av en omfattande fri- och rättighet men bestämmelsen har, i de få fall den har tillämpats, tvärtom givits ett snävt betydelse- och tillämpningsområde, bland annat med stöd av förarbeten och doktrin.⁴

Det bör inledningsvis klargöras att eventuella otydligheter i ordalydelsen inte bör ses som en främmande fågel i svensk lagstiftning. Alla rättsliga bestämmelser *kan* tolkas. En stor del av det juridiska hantverket består ju just av att ge ord en eller flera betydelser med hjälp av olika rättskällor och

³ Domstolen men även lagstiftaren i lagstiftningsprocesser där religionsfriheten berörs såsom exempelvis omskärelselagen och djurskyddslagen.

⁴ Se bland annat NJA 2005 s. 805 (Åke Green-målet). Se även Enkvist, V, Religionsfrihetens rättsliga ramar, Uppsala, Iustus Förlag, 2013, s. 97 ff.

tolkningsverktyg.⁵ Tolkningssmöjligheter som inte är bundna vid enbart den skrivna texten utan vid källor som är mer föränderliga såsom praxis och doktrin möjliggör en dynamisk och samhällsnära rättstillämpning.⁶

Vad säger då praxis om religionsfriheten i regeringsformen? Ett av de mest aktuella målen där religionsfriheten i regeringsformen var i fokus är NJA 2005 s. 805, mer känt som Green-målet. I målet uttalade HD att religionsfriheten i regeringsformen har ett snävt betydelse- och tillämpningsområde.

Ytterligare en rättskälla att beakta är förarbetena till rättighetskapitlet där det uttalas att de moment i religionsfrihetslagstiftningen som inte har inslag från andra opinionsfriheter inte borde kunna begränsas men att religionsfriheten inte hindrar de regler ”som eljest finns för mänskligt handlande och mänsklig underlåtenhet”.⁷ Det framgår inte vad som avses med detta uttalande men det framstår dock tydligt att lagstiftaren ansåg att religion inte skulle kunna användas som ursäktandegrund.

Vad händer när ordalydelsen tycks säga en sak och andra rättskällor ger motsatt budskap? När det gäller religionsfriheten har såväl lagstiftare som rättstillämpare använt sig av den tolkning av rättigheten som finns i praxis och förarbeten och doktrin, vilket innebär att bestämmelsen har fått en mycket snäv innebörd. Religionsfriheten i regeringsformen innebär i princip bara en rätt att inneha en religion, inte en rätt att utöva sin religion.

3 Tolkning av grundlag – en speciell tolkningsoperation?

Religionsfriheten regleras i regeringsformen. Avseende lagtolkning har det i olika sammanhang hävdats att det gäller särskilda regler för grundlagstolkning på grund av dessa reglers rättsliga valör och behovet av kon-

⁵ Samuelsson, J, Tolkning och utfyllning – Undersökningar kring ett förmögenhetsrätts-teoretiskt tema, Uppsala, Iustus Förlag, 2008, s. 455 samt Tolkningsslärens gåta, Uppsala, Iustus Förlag, 2011, s. 86 ff. Se även Bull, T, Mötes- och demonstrationsfriheten – en statsrättslig studie av mötes- och demonstrationsfrihetens innehåll och gränser i Sverige, Tyskland och USA, Uppsala, Iustus Förlag, 1997, s. 297.

⁶ EKMR brukar beskrivas som ett levande instrument på grund av att tolkningen av regler sker genom praxis. Tolkningen som sådan benämns som dynamisk. Se Letsas, G, A Theory of Interpretation of the European Convention on Human Rights, Oxford, Oxford university Press, 2007, s. 65 ff.

⁷ Prop. 1975/76:209 s. 48.

tinuitet i konstitutionen.⁸ I såväl lagtext som doktrin har det hävdats att ordalydelsetolkning bör värderas ännu högre vid grundlagstolkning än vid ”vanlig” lagtolkning.⁹ Det finns dock anledning att fråga sig om det verkligen är nödvändigt att göra denna åtskillnad mellan ”vanlig lag” och grundlag bland annat på grund av att det är samma tolkningsgrepp som används vid båda formerna av lagtolkning.¹⁰ Ordalydelsetolkning väger tyngst av alla tolkningsmetoder även vid ”vanlig” lagtolkning. Det är dessutom samma bakomliggande syfte för båda former av tolkning, det vill säga att klargöra innehållet i regeln ifråga.¹¹

Som utgångspunkt för en vidare diskussion om tolkningen av, i det här fallet religionsfriheten i regeringsformen, bör det återigen framhållas

⁸ Bull behandlar denna fråga i Mötes- och demonstrationsfriheten – en statsrättslig studie av mötes- och demonstrationsfrihetens innehåll och gränser i Sverige, Tyskland och USA, Uppsala, Iustus Förlag, 1997, s. 239. Se även Fahlbeck, E, Jägerskiöld, S och Sundberg, G H, Medborgarrätt, Stockholm, Institutet för offentlig och internationell rätt, 1947, s. 137 ff. För en fördjupad diskussion om grundlagstolkning se Nergelius, J, Om grundlagstolkning, grundlagsvänlig lagtolkning och åsidosättande av grundlagsstridig lag, SvJT 1996, s. 848. Se Bengtsson, B, Grundlagen och fastighetsrätten, Stockholm, Nerenius & Santérus, 1996, s. 95 f. och En problematisk grundlagsändring, SvJT, 1994, s. 920 f. och Replik till frågan om 2 kap. 18 § andra stycket regeringsformen, SvJT, 1996, s. 898. Se även Vängby, S, Till frågan om 2 kap. 18 § andra stycket regeringsformen, SvJT, 1996, s. 896 och Michanek, G, Markägare – med rätt att döda, Miljörättslig Tidskrift, 1995, s. 166 f. Se också Bull, T, Riksdagen som grundlagstolkare, Smith, E (red.), SNS Förlag, 2002, s. 157 f. och Sterzel, F, Författning i utveckling – tjugo studier kring Sveriges författning, Iustus Förlag, 2009, s. 100 och Lind, A-S, Sociala rättigheter i förändring – en konstitutionellrättslig studie, Uppsala universitet, 2009, s. 106 f.

Frågan är vilken form av grundlagsregler som avses, något som torde ha avgörande betydelse för vilka tolkningsgrepp som är tillämplbara.

⁹ I 1719 och 1720 års regeringsformer samt i § 83 i 1809 års regeringsform stadgades att grundlagarna skulle tolkas efter ordalydelser. För en fördjupad kommentar om bestämmelsens innebörd se Westerberg, O, § 84, Stockholm, Alf Bonniers Boktryckeri, 1953, s. 16 ff. Bull behandlar denna fråga i Mötes- och demonstrationsfriheten – en statsrättslig studie av mötes- och demonstrationsfrihetens innehåll och gränser i Sverige, Tyskland och USA, Uppsala, Iustus Förlag, 1997, s. 239. Se även Fahlbeck, E, Jägerskiöld, S och Sundberg, G H, Medborgarrätt, Stockholm, Institutet för offentlig och internationell rätt, 1947, s. 137 ff.

¹⁰ För en kommentar se Enkvist, V, Religionsfrihetens rättsliga ramar, Uppsala, Iustus Förlag, 2013, s. 32.

¹¹ I detta sammanhang är det också viktigt att klargöra vilken form av grundlagstolkning som avses, grundlagstolkning i och av Lagrådet, grundlagstolkning i och av konstitutionsutskottet eller grundlagstolkning i och av domstol. Hur stor skillnaden är mellan dessa institutioners grundlagstolkning är svårt att säga men det är sannolikt att det finns en skillnad då reglerna som styr de olika institutionernas tolkning skiljer sig åt.

att det inte är nödvändigt med klart avgränsade och tydliga definitioner av begrepp i lagregler. Det kan tvärtom ställa till med problem.¹² Hur begreppen *religion* och *utöva* förstås i RF 2 kap. 1 § p. 6 är emellertid avgörande för vilka företeelser som får ett, i det här fallet, absolut konstitutionellt skydd. Frågan om vad religion och utöva är *och* betyder, eller kategoriseras som, är viktig då alla företeelser som faller inom frihetens skyddsområde har ett absolut skydd. Det absoluta skyddet gäller såtillvida att företeelsen ifråga inte kan ses som ett utflöde¹³ av en av de andra opinionsfriheterna i rättighetskapitlet. I dessa fall gäller reglerna för den fri- och rättigheten.¹⁴

Vilka glasögon lagstiftaren har på sig när religionsfrihetsregleringen i regeringsformen ska tillämpas är därför av vikt. Rättskällorna och tolkningsverktygen är inte objektiva utan präglas sannolikt av en förförståelse som bör beaktas. Det framgår bland annat av hur religionsfriheten i regeringsformen har förståtts och inte minst av hur ordet *utöva* har tolkats i praxis och doktrin. *Utöva* har, i doktrin, fått en snäv innebörd och betyder enligt dessa rättskällor i princip inte mer än ”att sitta på sin kammar och be”.¹⁵ Tolkningen av religion och religionsutövande har i dessa rättskällor präglats, i mitt tycke, av majoritetssamhällets syn, i Sveriges fall ett evangeliskt-lutherskt perspektiv.

I förarbetena till religionsfrihetsbestämmelsen uttrycks att allt som faller inom betydelse- och tillämpningsområdet för religionsfriheten får ett absolut skydd såtillvida att det inte kan ses som ett utflöde från någon annan rättighet. Vad betyder då det?

Regleringen kan som sagt tolkas på olika sätt men om man, när man ska bedöma om en företeelse faller inom religionsfrihetens betydelse- och tillämpningsområde, utgår från ordalydelsen vid tolkningen bör den första fråga som man ställer sig vara om företeelsen som ska prövas är av religiös karaktär. Ett exempel är slakt av obedövade djur. Är kosher- och halalslakt av religiös karaktär? Vid ett nekande svar på den frågan hamnar vi utanför bestämmelsen om religionsfrihet. Vid ett jakande svar på den

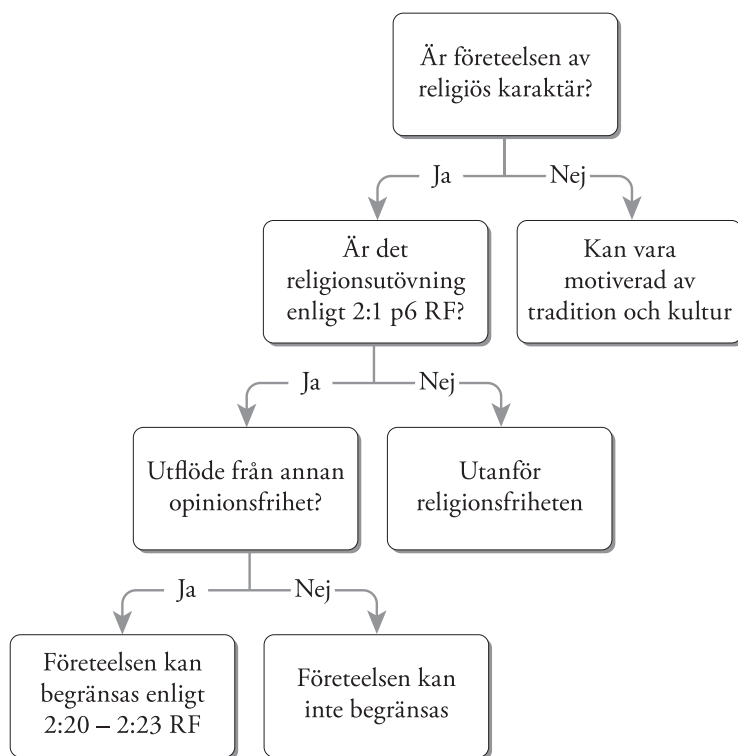
¹² Om begrepp definieras för snävt finns risk för exkludering. Se exempelvis Furseth, I och Repstad, P, *Religionssociologi*, Malmö, Liber, 2005, s. 13 f. om olika definitioner av religionsbegreppet.

¹³ Det är oklart vad som avses med utflöde men i det här sammanhanget kan det tolkas som att företeelsen ifråga hamnar ”under” någon av de andra opinionsfriheternas skydd.

¹⁴ Prop. 1975/76:209 s. 115.

¹⁵ Strömberg, H, *Hädiska tankar om religionsfrihet*, Rättsfonden, Våra rättigheter V – Rättighetsperspektiv – Till minne av Gustaf Petré, Visby, 2007, s. 45.

frågan blir nästa fråga att besvara om dessa former av slakt kan ses som religionsutövning enligt bestämmelsen i regeringsformen. För att svara på den frågan måste vi gå till förarbeten och doktrin. Enligt dessa rättskällor skyddas de stora religionerna såsom islam och judendom av RF 2 kap. 1 § p. 6. Medför det att slakt av obedövade djur ska ses som en form av religiös utövning som skyddas av bestämmelsen? Eftersom religionerna som sådana skyddas av bestämmelsen torde även den form av utövande som religionen föreskriver kunna anses falla inom skyddsområdet. Kan kosher- och halalslakt ses som ett utflöde från en annan opinionsfrihet? Det är tveksamt. Om den inte kan ses som ett utflöde från någon annan opinionsfrihet innebär det att företeelsen i fråga omfattas av det absoluta skyddet i RF 2 kap. 1 § p. 6. Se bilden nedan:

Figur 1. Visar på en möjlig metod vid tolkning och tillämpning av RF 2 kap. 1 § p. 6. Figuren är hämtad från Enkvist, V, Religionsfrihetens rättsliga ramar.

Om rättigheten ses på det ovan beskrivna sättet finns det en kärna, om än liten, som har ett absolut skydd. Denna beskrivning är mer förenlig med hur rättigheten har fungerat ur ett praktiskt perspektiv.¹⁶ Lagstiftaren har visat sig vara ovillig att skydda olika former av religiöst *utövande*.¹⁷

Som synes i den första rutan i bilden blir kategoriseringar mellan religion, kultur och tradition avgörande för om rättigheten ifråga aktualiseras. För att överhuvudtaget ”komma in” i religionsfrihetslagstiftningen måste företeelsen anses vara religiöst motiverad. Begreppen tradition och kultur finns inte nämnda i regleringen. Att språket är betydelsefullt när dessa kategoriseringar utförs kan ses i olika sammanhang, bland annat i förarbetena till omskärelselagen och till djurskyddslagen. Paragrafens ordalydelse föreskriver en rätt att utöva sin religion och med ett samlat tolkningsgrepp kan paragrafens betydelse- och tillämpningsområde bli omfattande mot bakgrund av regleringens absoluta utformning.¹⁸ Ett sätt för lagstiftaren att undkomma denna problematik är att definiera olika former av utövande som tradition eller kultur istället för religion.¹⁹

4 Demokrati och minoritetsskydd

Användandet av språket och lagstiftarens förståelse för religion och religionsutövning är som vi konstaterat avgörande för bedömningen av om olika företeelser får ett grundlagsskydd. Finns det något problem med det ur ett demokratiskt hänseende? Det är måhända inget problem men det finns några punkter som tål att synas i sömmarna lite extra vad gäller denna frihet som inte sällan beskrivs som fundamental i ett demokratiskt samhälle.²⁰

En viktig beståndsdel i en fungerande demokrati är att offentliga beslut som till exempel lagstiftning har majoritetens, i vart fall, indirekta stöd. En annan delkomponent i en demokrati är ett fungerande minoritetsskydd.²¹ I det skyddet är det sannolikt att det ingår ett skydd för

¹⁶ Se exempelvis hur lagstiftaren har resonerat kring omskärelse, och slakt av obedövade djur i djurskyddslagen.

¹⁷ Se bland annat förbudet mot slakt av obedövade djur. Jfr dock omskärelselagen.

¹⁸ Strömberg, H, Hädiska tankar om religionsfriheten, Rättsfonden, Våra rättigheter V – Rättighetsperspektiv – Till minne av Gustaf Petrén, Visby, 2007, s. 84.

¹⁹ Se diskussionen i Enkvist, V, Religionsfrihetens rättsliga ramar, Uppsala, Iustus Förlag, 2013, kapitel 5 och 6.

²⁰ Se SOU 1975:75 och prop. 1975/76:209.

²¹ SOU 1990:44 s. 15.

minoritetsgruppers rätt att vara det som gör gruppen till det den *är*. Frågan är dock i vilken utsträckning minoritetsgrupper ska få behålla sina särdrag och till vilket pris.

När religionsfriheten som rättighet aktualiseras i olika sammanhang handlar det ofta om att minoritetsgruppens intressen hamnar i konflikt med majoritetens intressen. Exempel på det är bland annat diskussionen om skolavslutningar i kyrkan. I den diskussionen väger traditionsargumentet, det vill säga majoritetens tradition, väldigt tungt i förhållande till minoritetens tradition och även religion. Å ena sidan talar demokratiargumentet för att om en majoritet av befolkningen vill att landet ska präglas av en viss kultur bör det vara så för att beslutet ska vara fast förankrat i den demokratiska processen. Å andra sidan talar samma demokratiargument för att tillvarata minoritetsgruppers behov.²²

Finns det då någon tydlig koppling mellan religionsfrihet och demokrati? Det är oklart vad religionsfriheten egentligen innebär. Tolkningar av rättigheten har förändrats över tid, bland annat beroende av den samhälleliga kontexten men det synes som om det alltid har varit företrädare för majoritetsgruppen som har haft tolkningsföreträde vad gäller bestämmelsens innebörd. Idag kräver minoritetsföreträdare erkännande och att hänsyn ska tas till deras livssyn. Demokratiargumentet kan, beroende på hur det förstås användas både för och emot religionsfriheten.²³

Eftersom tolkningen av religions- och utövarbegreppen i regeringsformen är avgörande för omfattningen av bestämmelsen, i synnerhet då det inte finns några begränsningsmöjligheter om en företeelse anses falla innanför skyddet, bör frågan ställas *hur* och med *vilka verktyg* som definierandet av dessa begrepp sker, på vetenskaplig basis, genom smak och tycke, på grund av tradition eller med hjälp av andra bedömningsgrunder.

Särskilt viktigt är det med tanke på att det ytterst blir en fråga om legitimitet och förutsebarhet för enskilda individer. I motiven till fri- och rättigheterna i regeringsformen står det att rättigheterna ska rikta sig till individerna, att det är viktigt att enskilda individer kan förstå vilka grundlagsskyddade rättigheter den enskilde har. Förståelsen av friheterna baserar sig bland annat på ordalydelsen i bestämmelserna. Att rättsliga begrepp inte alltid betyder detsamma rättsligt som allmänspråkligt är ingenting nytt, men det är förenat med vissa svårigheter för en enskild

²² Enkvist, V, Religionsfrihetens rättsliga ramar, Uppsala, Iustus Förlag, 2013, s. 248 f.

²³ A.a. s. 248 f.

individ att förstå att begreppet utöva i religionsfrihetsrättslig mening inte betyder *utöva* utan att bestämmelsen ska förstås ur ett evangeliskt-lutherskt perspektiv och att utöva därför inte betyder mer än att sitta på sin kammare och be.²⁴

Med den tolkningen riskerar friheten ifråga att endast skydda dem som tillhör den kristet lutherska tron, vilket är majoritetsreligionen i Sverige. Den kristet lutherska tron är en inriktning av kristendomen där tron i sig är det viktiga, medan andra grenar av kristendomen och andra religioner som exempelvis katolicismen, islam och judendomen ställer krav på olika former av handlande för sina efterföljande. Exempel på sådana krav är mathållning, klädsel och i vissa fall kroppsliga ingrepp av olika slag.

När det gäller skyddet för religionsfriheten och hur den ska förstås mynnar det ut i en intresseavvägning mellan två viktiga beståndsdelar av det demokratiska systemet nämligen majoritetsprincipen och minoritetsskyddet. En del av minoritetsskyddet har ansetts innebära en rätt för olika grupper att definiera sig själva.²⁵

Religionsfriheten är, som alla friheter, av särskild vikt för individer som tillhör minoritetsgrupper. Som rättigheten har tolkats i förarbeten och doktrin innebär den emellertid inget skydd för individer tillhörande en annan tro att *utöva* sin religion. Däremot får alla genom bestämmelsen en rätt att *inneha* en tro.

5 Avslutande kommentar

Inledningsvis konstaterades att tolkningen av begreppen religion och utöva är viktig när det gäller religionsfrihetsregleringen i RF, i huvudsak på grund av regleringens absoluta utformning. Om bestämmelsen hade varit relativ, hade definitionen av dessa begrepp inte varit lika avgörande.

Utfallet i den rättsliga kategoriseringen är därmed avhängigt den eller de som konstruerar rätten. Därför finns det anledning att reflektera över invanda uppfattningar som religion, tradition och kultur.²⁶ Definitioner

²⁴ Strömberg, H, Hädiska tankar om religion, Rättsfonden, Våra rättigheter V – Rättighetsperspektiv – Till minne av Gustaf Petrén, Visby, 2007, s. 45.

²⁵ Europadomstolen har uttalat detta i bland annat målet Hasan och Chaush mot Bulgarien, 2000.

²⁶ Singer, A, Familjerätten – en kulturyttring? i Singer, A, Jänterä, M och Schlytter, A (red.), Familj Religion Rätt – en antologi om kulturella spänningar i familjen – med Sverige och Turkiet som exempel, Uppsala, Iustus Förlag, 2010, s. 243. Se även Anders-

och kategoriseringar av människor och människors beteenden blir tillsammans med det språk som används avgörande för hur de värderas.

Kategoriseringen mellan tradition, kultur och religion kan ifrågasättas och även kritiseras för att vara etnocentriska i viss mån. Det är tveksamt om det överhuvudtaget går att skilja mellan dessa begrepp och hur denna distinktion i så fall ska göras. Hur det görs beror sannolikt på vem som äger frågan. Religionsfrihetsfrågorna har i Sverige till viss del kommit att handla om vad som är svenskt och vad som utgör normen och vad som inte är svenskt, liksom vilket förhållningssätt de som utgör normen ska inta till dem som hamnar utanför. Här finns det anledning att fråga sig hur "det andra" det utanför normen beskrivs och varför. Den som beskriver det eller de andra kan genom språket visa om den vill inta distans eller närhet till det beskrivna.²⁷

När det gäller förekomsten av vi och de-uppdelningen i det offentliga trycket, oavsett om indelningen är medveten eller ej, har den troligtvis haft betydelse för både utformning av religionsfrihetslagstiftning och de lagstiftningar som berörs av densamma.²⁸

Frågan är dock om religionsfriheten i sin nuvarande utformning mer är en läpparnas bekännelse än en konkret frihet, i vart fall avseende rätten att utöva sin religion. Som visats är det den absoluta utformningen som är problematisk. Redan år 1975 uttalade konstitutionsutskottet att utan stöd av en aktiv och vaksam demokratisk opinion kan aldrig rättighets-skyddet få tillräcklig styrka och fasthet samt att det är viktigt att det råder en stark och odelad övertygelse om fri- och rättigheternas betydelse hos dem som fattar de offentliga besluten.²⁹

En lösning på tolknings- och tillämpningsproblemen i RF 2 kap. 1 § p. 6 är att ändra från en absolut rättighet till en relativ rättighet. Det är, tvärtemot vad det kan verka, ett sätt att stärka rättigheten i praktiken. Förutsättningarna för begränsningarna blir tydligare, då de finns nedtecknade i RF 2 kap. 21 §. I nuläget begränsas friheten i fråga genom att olika företeelser kategoriseras som tradition och kultur. Dessutom skulle en relativ religionsfrihet korrespondera bättre med såväl religionsfriheten i artikel 9 i EKMR och artikel 10 i EU:s rättighetsstadga som båda är

son, D och Sander, Å, *Det mångreligiösa Sverige* s. 10, och Enkvist, V, *Religionsfrihetens rättsliga ramar*, Uppsala, Iustus Förlag, 2013, s. 244.

²⁷ Boréus, K, *Diskriminering med ord*, Umeå, Boréa Förlag, 2005, s. 23.

²⁸ Se omskärelselagen och djurskyddslagen.

²⁹ KU 1975/76:56 s. 7.

relativa. Med en relativ utformning minimeras definitionsproblematiken. Tillämparen kan vara generös i sina bedömningar om vad som *är* religion och religionsutövande då det finns en möjlighet att begränsa företeelsen i fråga. Begränsningsmöjligheterna är dock underkastade de förutsättningar som finns angivna för de relativa rättigheterna.

